

Zbigniew Dziemianko, Waldemar Łagodowski

Edukacja obronna młodzieży szkolnej w II RP

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 3, 79-86

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew DZIEMIANKO
Waldemar ŁAGODOWSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

EDUKACJA OBRONNA MŁODZIEŻY SZKOLNEJ W II RP

Edukacja obronna to ogół procesów oświatowo-wychowawczych, realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, wojsko, kościoły, środki masowego komunikowania, organizacje społeczne i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowanych na kształtowanie systemu wartości i upowszechnianie wiadomości ważnych dla bezpieczeństwa kraju.¹

Od chwili powstania ludzkości mamy do czynienia z różnymi formami przygotowania społeczeństw do walki. Jako jeden z pierwszych o potrzebie przygotowania społeczeństwa do wojny pisał już Arystoteles w siódmej księdze Polityki, stwierdzając, iż obywatele „*muszą umieć pracować i walczyć*”.²

Na przestrzeni dziejów świata różne były formy przygotowania do walki. Do najbardziej znanych należą systemy społeczeństwa spartańskiego, rzymskiego czy średniowiecznego przygotowania rycerskiego. W Polsce o początkach edukacji obronnej jako systemu procesów oświatowo-wychowawczych, którego jednym z głównych celów jest kształtowanie pożądanego stanu świadomości obronnej, nie tylko wybranej grupy społecznej czy wiekowej, lecz całego społeczeństwa, możemy mówić dopiero po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu niepodległości w 1918 roku.

Doświadczenia wynikające z I wojny światowej, ocena położenia geopolitycznego, sytuacji międzynarodowej oraz wewnętrznej Polski, spowodowały opracowanie na początku lat dwudziestych koncepcji przygotowań do wojny określanej hasłem „*Naród pod bronią*”.

Wyrazem realizacji hasła „*Naród pod bronią*” miało stać się przysposobienie wojskowe jak najszerszych rzesz społeczeństwa, którego celem miało być wyrobienie czynnego patriotyzmu, rozwijanie hartu woli, obowiązkowości i karność, pomnażanie sił fizycznych i hartu ciała, nauczanie podstawowych sprawności wojskowych, budzenie zamiłowania do służby wojskowej. Przeposobienie wojskowe (pw) miało być istotnym przeżyciem w dziedzinie obywatelskiej, miało być szkołą charakteru i czynu patriotycznego, miało być odprężeniem po zajęciach szkolnych i zawodowych, a dla młodzieży miejskiej – odbywane przeważnie w terenie - miało być przeciwwagą warunków życia w mieście.

Na początku lat dwudziestych w Polsce zamierzano wprowadzić obowiązek szkolenia pw całej młodzieży przedpoborowej, szybko jednak od tego pomysłu odstąpiono, głównie ze względu na trudności finansowe i organizacyjne młodego państwa.

O wyborze modelu przysposobienia wojskowego młodzieży, obok trudności finansowych i organizacyjnych młodego państwa zdecydowały poglądy Józefa Piłsudskiego, który opowiedział się za dobrowolnością pw. Miało to doprowadzić do osiągnięcia dwóch podstawowych celów. Po pierwsze odciążenie armii w za-

¹ M. Kucharski: *Edukacja obronna*. Warszawa 2002, s. 89

² R. Rosa: *Filozofia bezpieczeństwa*. Warszawa 1995, s. 26

kresie wstępnego szkolenia rekruta oraz i po drugie – wysoki poziom moralny szkolonych.

Program pw w Polsce, którego podstawowym zadaniem było kształcenie żołnierza-obywatela, obejmowało trzy zasadnicze, wzajemnie przenikające się, kierunki działania: wychowanie obywatelskie, przygotowanie fizyczne oraz wyszkolenie wojskowe – uzupełniało je przysposobienie fachowe (zawodowe). Ta właśnie kolejność odzwierciedlała rzeczywiste oczekiwania sił zbrojnych w stosunku do przysposobienia wojskowego.³

Pierwszy projekt ustawy o obowiązkowym wychowaniu fizycznym i przysposobieniu wojskowym został opracowany w Sztabie Generalnym Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w październiku 1920 r. Zajęcia z pw miały być prowadzone przez wszystkie rodzaje szkół, od powszechnej rozpoczynając.

Projekt ustawy zapoczątkował wieloletni spór dotyczący przede wszystkim roli wojska w realizacji pw w szkołach. Wojsko opowiadało się za zasadą obowiązku pw dla młodzieży męskiej po ukończeniu przez nią 16 lat. Władze cywilne były przeciwne zdominowaniu pw młodzieży przez wojsko.

W 1922 roku przygotowano nowy projekt ustawy „*O obowiązkowym wychowaniu fizycznym i powszechnym przysposobieniu do obrony Rzeczypospolitej*”. We wrześniu 1925 roku projekt ustawy został przyjęty przez Radę Ministrów i skierowany do Sejmu. Ustawy nie uchwalono nie tylko w 1926 roku, ale i w całym okresie dwudziestolecia międzywojennego z powodów wcześniej przedstawionych.

W projekcie ustawy proponowano wprowadzenie we wszystkich typach szkół obowiązkowych zajęć z wychowania fizycznego, zarówno dziewcząt jak i chłopców. Obowiązkowe pw dla młodzieży męskiej miało być wprowadzone od szóstej klasy szkoły średniej i szkół równorzędnych oraz obejmować także szkolnictwo wyższe. Dla młodzieży żeńskiej uczęszczającej do szkół żeńskich przewidywano wybiórcze formy pw, z zakresu szkolenia sanitarnego, ratownictwa i opieki nad żołnierzem. Zakładano, iż młodzież pozaszkolna objęta będzie tą formą wychowania fizycznego i pw w stowarzyszeniach i związkach pro obronnych, ale na zasadzie ochotniczej.

Mimo braku uregulowań ustawowych w sprawie pw, Ministerstwo Spraw Wojskowych podejmowało próby dokonania tego aktami niższego rzędu. Po długich negocjacjach z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydano 1.12.1922 r. rozporządzenie „*w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego młodzieży męskiej szkół średnich i zawodowych oraz kolejne w sprawie przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej*”.

W styczniu 1923 r. ukazał się „*Tymczasowy program przysposobienia wojskowego w szkołach średnich, zawodowych i seminariach nauczycielskich*”. Stworzono podstawy prawne pod tworzenie ochotniczych hufców pw. Mogły one powstać w każdej szkole średniej ogólnokształcącej, seminariach nauczycielskich oraz szkołach zawodowych typu średniego, w której akces zgłosiło minimum 50 uczniów. W pracach hufca mogła brać udział, na zasadzie uczestnictwa ochotniczego, młodzież męska mająca ukończone 16 lat i po przedstawieniu odpowiedniego zaświadczenia lekarskiego.

---

³ J. Kęślik: *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*. Wrocław 1998, s. 27-29

Zajęcia były prowadzone w ramach hufców szkolnych oraz jako przedmiot „przysposobienie rezerw”, a od 1923 r. - „przysposobienie wojskowe”.⁴

Wydana 13 grudnia 1927 r. „Instrukcja wyszkolenia oddziałów przysposobienia wojskowego” definiowała cele, treści i zakres prowadzonej działalności, a także określała rzeczowe uwarunkowania edukacji obronnej. Dzieliło się ono na przysposobienie wojskowe: młodzieży szkolnej, młodzieży akademickiej, młodzieży pozaszkolnej, rezerwistów, kobiet.

Sprecyzowane zostały następujące działy prowadzonej działalności:

- **wychowanie obywatelskie** – zmierzające do podniesienia na wyższy poziom uświadomienia narodowego i państwowego. Jedną z form wychowania był zorganizowany udział w obchodach świąt państwowych, kościelnych i wojskowych. Wychowanie obywatelskie dawało szkolonym wiedzę ogólną o Polsce. Prowadzone były w formie pogadanek, wzorowanych na programach szkolenia żołnierzy;
- **wychowanie wojskowe** – ukierunkowane na wyrobienie tężyzny fizycznej, rozwój moralności, karność, posłuszeństwo rozkazom i inne cechy moralne, miało zacieśnić więź z wojskiem. Realizowane było poprzez sam tok służby, różnego rodzaju wykłady z organizacji armii oraz wspólne uczestnictwo w świątach narodowych i świątach jednostek;
- **wychowanie fizyczne** – miało na celu wyrabianie przede wszystkim sprawności fizycznej młodzieży oraz zamiłowanie do sportu. Realizowane było w toku zajęć szkolnych, w takich formach, jak: gry, zabawy i zawody sportowe;
- **wyszkolenie wojskowe** – dążono w nim do przyswojenia praktycznych umiejętności żołnierza. Było ono skoordynowane z programem szkolenia wojska w zakresie wychowania fizycznego, wyszkolenia strzeleckiego i bojowego. Obejmowało naukę: o broni, gazach, służbie wartowniczej, musztrze, terenoznawstwie, walce na bagnety i szermierce. Podstawową formą szkolenia były ćwiczenia praktyczne, przy ograniczeniu do minimum wykładów i innych form słownych. Dużą rangę nadawano ćwiczeniom nocnym oraz nauce zachowania się wobec lotnictwa przeciwnika, a także orientacji w terenie oraz utrzymywaniu łączności.⁵

Zakres pw zależał od wieku, poziomu wykształcenia ogólnego oraz stosunku młodzieży do służby wojskowej. Pw dzieliło się na:⁶

- 1) pw młodzieży szkolnej,
- 2) pw młodzieży akademickiej
- 3) pw młodzieży pozaszkolnej – przedpoborowej,
- 4) rezerwistów,
- 5) kobiet i innych kategorii.

Pw młodzieży szkolnej dzieliło się na:

- 1) pw młodzieży szkół średnich i seminariów nauczycielskich, szkół zawodowych i innych z prawami szkół średnich,

⁴ L. Wyszczelski: *Spółeczeństwo a obronność w Polsce (1918-1939)*. Toruń 2007, s. 198-201

⁵ J.S. Kardas: *Edukacja obronna w Polsce. Zarys historii, stan obecny i perspektywy rozwoju*. Biblioteczka Edukacji Obronnej Nr 1. Warszawa 1999, s. 20

⁶ Centralne Archiwum Wojskowe(dalej CAW) akta GISZ, 302.4.1485. *Instrukcja wyszkolenia dla oddziałów pw.*

2) pw młodzieży szkół niższych zawodowych i rzemieślniczych (nie posiadających praw szkół średnich).

Młodzież szkolna zgrupowana była w hufcach szkolnych. Opiekunem hufca był nauczyciel wyznaczony przez władze szkolne w porozumieniu z władzami wojskowymi. Komendantem hufca był oficer lub podoficer instruktor albo instruktor kontraktowy wyznaczony przez władze wojskowe w porozumieniu z władzami szkolnymi. Wchodził on w skład Rady Pedagogicznej na prawach równorzędnych z innymi nauczycielami. W ciągu roku szkolnego na zajęcia PW przeznaczono 100 godzin.

Celem pw młodzieży szkół średnich było przygotowanie jej do służby wojskowej jako przyszłych kandydatów na oficerów rezerwy i zawodowych. Szkolenie w hufcach obejmowało wychowanie i wyszkolenie wojskowe a za wychowanie fizyczne niezbędnym w szkoleniu wojskowym odpowiadała szkoła.

Szkolenie w hufcach szkolnych obejmowało swym zakresem wyszkolenie podstawowe szeregowego z cenzusem piechoty.

Szkolenie młodzieży szkół niższych przygotowywało do służby w charakterze kandydata na podoficera ewentualnie oficera czasu wojny.

Na zajęcia z przysposobienia wojskowego, bez zajęć z wychowania fizycznego, przeznaczono 100 godzin rocznie, to jest po 2 godziny tygodniowo w ramach zajęć szkolnych oraz raz w miesiącu jedno ćwiczenie - 4 godziny w czasie wolnym od zajęć szkolnych.⁷

Warunkiem zdania egzaminu z wynikiem pozytywnym i uzyskanie I stopnia PW było uczestnictwo w przynajmniej 85 % ćwiczeń bojowych i 75 % pozostałych zajęć (potwierdzonych w dokumentacji), znajomość czytania i pisanie oraz wykazanie się podstawowymi wiadomościami z wiedzy obywatelskiej o Polsce.

W czasie drugiego roku szkolenia, obejmującego rok szkolny i obóz wojskowy, możliwe było zdobycie II stopnia pw. Warunkiem było posiadanie I stopnia pw, i zdanie egzaminu przed komisją obwodową. Powiatowe komisje egzaminacyjne przeprowadzały egzaminy w miejscu postoju macierzystego pułku, sesje wyjazdowe odbywały się w miejscowościach, w których znajdowały się jednostki przysposobienia wojskowego. Komisja egzaminacyjna składała się z oficera zawodowego, wyznaczonego przez dowódcę pułku, sprawującego władzę wojskową na danym terenie, obwodowego komendanta pw, powiatowego komendanta pw, instruktorów pw. W komisjach egzaminacyjnych obozów letnich zasiadali: oficer sztabowy, wyznaczony przez dowódcę właściwego dla danego terenu okręgu korpusu, dowódca grupy obozów, dowódca obozu, młodszy oficer obozu lub instruktorzy. Oceniano musztrę, wyszkolenie strzeleckie, wychowanie fizyczne, rzut granatem, walkę na bagnety, służbę pionierską, służbę łączności, gazoznawstwo, znajomość broni i sprzętu, znajomość regulaminu służby oraz terenoznawstwo.⁸

Wyszkolenie w zakresie I stopnia pw (klasa 6) przewidywało następujący podział czasu na poszczególne działy⁹:

1) Wyszkolenie bojowe łącznie z musztrą i terenoznawstwem – 40%,

⁷ CAW, akta PUWF i PW, I 300.69.57, *Program wyszkolenia dla hufców szkolnych szkół średnich, seminariów nauczycielskich i szkół zawodowych i innych z prawami szkół średnich z 27.12.1927 r.*

⁸ Rozwadowski P., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927 – 1939*. Warszawa 2000, s. 102

⁹ CAW, akta PUWF i PW, I 300.69.57, *Program wyszkolenia dla hufców szkolnych szkół średnich, seminariów nauczycielskich i szkół zawodowych i innych z prawami szkół średnich z 27.12.1927 r.*

- 2) Wyszkolenie strzeleckie – 31 %,
- 3) Walka granatami – 8 %,
- 4) Walka na bagnety – 4 %,
- 5) Wyszkolenie w gazoznawstwie – 3 %,
- 6) Nauka o broni i sprzęcie – 6 %,
- 7) Nauka służby – 8 %.

Celem wyszkolenia bojowego było zapoznanie z terenem, nauczenie orientowania się w terenie, wykorzystania terenu w walce oraz maskowania sprzętu bojowego.

Wyszkolenie obejmowało szkołę pojedynczego szeregowca, wykorzystanie terenu do skrytego poruszania się, wybór i zajmowanie stanowisk strzeleckich, służbę gońca, obserwatora, czujki i szperacza.

Szkolenie z terenoznawstwa obejmowało podstawowe wiadomości o terenie, rodzaju map, skali, znakach konwencjonalnych oraz orientowanie mapy w terenie.

Celem zajęć z musztry było wyrobienie żołnierskiej postawy oraz sprawności poruszania się indywidualnego i w zespole, przyzwyczajenie do sprężystego wykonywania rozkazów.

Zakres wyszkolenia z musztry obejmował szkolenie pojedynczego szeregowego i musztrę zwartą zespołu. W tym celu przewidywano udział w zajęciach nauczyciela gimnastyki.

Celem wyszkolenia strzeleckiego była nauka strzelania z karabinu w zakresie wyszkolenia wstępnego. Zakres szkolenia z nauki o strzale obejmował ocenę odległości do 200 metrów, strzelanie sportowe z broni małokalibrowej oraz strzelanie szkolne z kb Nr 1 i 2.

Celem wyszkolenia w zakresie walki granatami była nauka rzutów z różnych pozycji oraz rzuty na odległość.

W zakresie walki na bagnety celem szkolenia było nauczenie posługiwania się bronią przy walce wręcz w zakresie opanowania ruchów podstawowych. Ćwiczenia prowadzono przy użyciu drewnianych karabinów ćwiczebnych.

Musztra bez broni, ćwiczenia podstawowe z granatami i szermierkę bez broni należało prowadzić w młodszych klasach jako ćwiczenia z wychowania fizycznego.

W zakresie szkolenia z obrony przeciwgazowej jako cel zasadniczy zakładano zaznajomienie z gazami bojowymi i maską przeciwgazową (pgaz.). Zakres szkolenia obejmował zaznajomienie z działaniem zasadniczych gazów i dymów bojowych oraz z maską pgaz., wkładanie i zdejmowanie maski, ćwiczenia w komorze gazowej.

Głównym celem nauki o broni i sprzęcie było poznanie karabinu i granatu. Zakres nauki obejmował rozbieranie i składanie karabinu (kb), funkcjonowanie głównych części i ich współdziałanie, zasady konserwowania broni, budowa granatów ręcznych.

Nauka służby miała wpoić u wychowanków podstawowe zasady karności wojskowej, wyjaśnić konieczność szczegółowego unormowania całokształtu życia wewnętrznego w wojsku, ugruntować zrozumienie myśli przewodnich postanowień Regulaminu Służby Wewnętrznej, osiągnąć wyrobienie warunków moralnych jako skutek świadomej woli i przejęcie się szczytnością obowiązków żołnierza obywatela. Ponadto, miała umożliwić szkolonym poznanie praw i obowiązków żołnierza, relacji przełożony – podwładny, skład osobowy wojska, odznaki, stopnie, oddawanie honorów, prośby, meldunki, ogólne pojęcie o służbie wartowniczej. Obejmowa-

ła także organizację wojska i rodzaje broni, służb, pododdziałów do kompanii piechoty włącznie. Częścią szkolenia były organizowane marsze bez obciążenia na odległość do 25 km.

Podczas szkolenia na II stopień pw, uczestnicy utrwalali i doskonalili umiejętności zdobyte podczas szkolenia na I stopień pw oraz rozszerzali je podczas zajęć w terenie, na szczeblu drużyny. Ponadto w ramach szkolenia prowadzono marsze z niewielkim obciążeniem na odległość do 30 km.

Wyszkolenie w zakresie II stopnia pw (klasa 7) obejmowało¹⁰:

- 1) Wyszkolenie bojowe łącznie z musztrą i terenoznawstwem – 34 %,
- 2) Wyszkolenie strzeleckie – 30%,
- 3) Walka granatami – 8 %,
- 4) Walka na bagnety - 4 %,
- 5) Służba łączności – 4%,
- 6) Służba pionierska – 3 %,
- 7) Wyszkolenie w gazownictwie – 3%,
- 8) Nauka o broni i sprzęcie – 8%,
- 9) Nauka służby – 6%.

Celem wyszkolenia bojowego była nauka walki w małym zespole oraz posługiwanie się mapą w terenie.

Zakres szkolenia obejmował służbę gońca, obserwatora, czujki i szperacza – powtórzenie i uzupełnienie roku poprzedniego. Zachowanie się w strefie ognia artyleryjskiego i piechoty, wykorzystanie własnego sprzętu w walce. Współdziałanie poszczególnych strzelców w natarciu i obronie.

Zajęcia z terenoznawstwa obejmowały sposoby przedstawiania terenu na mapach, marsz według mapy do oznaczonego punktu.

Celem zajęć z musztry było jak w I stopniu pw oraz opanowanie form walki drużyny.

Zakres zajęć obejmował uzupełnienie ewentualnych braków w wyszkoleniu pojedynczym, musztra zwarta i luźna w zakresie drużyny, ewentualnie – plutonu.

Celem wyszkolenia strzeleckiego była nauka strzelania z karabinu. Zakres zajęć obejmował uzupełnienie ewentualnych braków w wyszkoleniu wstępnym, naukę oceniania odległość do 400 metrów w różnych warunkach oświetlenia i terenu, strzelania sportowego z broni małokalibrowej i strzelania szkolnego Nr 3 i 4.

Celem wyszkolenia w zakresie walki granatami było wyrobienie sprawności rzutów granatem. Zakres zajęć obejmował powtórzenie programu pierwszego stopnia, ćwiczenie celności i sprawności grenadierskiej.

Celem walki na bagnety było to samo co w I stopniu pw.

Celem zajęć ze służby łączności było zapoznanie z łącznością bojową małego oddziału i sygnalizacją.

Zakres zajęć obejmował zapoznanie ze znakami, gwizdkiem i ręką w walce drużyny, (przerabiane w czasie musztry luźnej), zapoznanie z podstawowymi środkami i sposobami łączności z lotnictwem i związanymi z tym obowiązkami piechoty (najlepiej na stole plastycznym), naukę nadawania i odbierania depech przy pomocy sygnalizacji optycznej.

Celem nauki pionierskiej było nabycie umiejętności w zakresie użycia łopatką w walce. Zakres nauki obejmował praktyczne nauczanie użycia łopatką do kopania

---

¹⁰ Ibidem

wnęki i jej maskowanie, łączenie poszczególnych wnęk strzeleckich w ciągły rów strzelecki, (jeżeli nie w terenie to na stole plastycznym).

Celem wyszkolenia w obronie przeciwgazowej było zaznajomienie z gazami i użycie maski. Zakres nauki obejmował zaznajomienie z najbardziej używanymi w walce gazami i cechami charakterystycznymi, sposobami rozpoznawania, taktycznym użyciem środków chemicznych, przebywanie w masce podczas marszu i ćwiczeń strzeleckich, wyrobienie sprawności w użyciu masek pgaz., ćwiczenia w komorze gazowej.

Celem nauki o broni i sprzęcie było ugruntowanie znajomości karabinu i granatów. Zakres zajęć obejmował ugruntowanie znajomości kb, granatu obronnego i karabinowego V.B., elementarne wiadomości o artylerii: armaty i haubice, granaty i szrapnele. Ponadto - zapoznać szkolonych z zasadami konserwacji broni.

Celem nauki służby było jak w I stopniu pw.

Zakres zajęć obejmował uzupełnienie wiadomości I stopnia pw odnośnie służby wewnętrznej, służby wartowniczej, praktycznych praw i obowiązków wartownika. Ponadto zapoznawano z organizacją batalionu piechoty, baterii artylerii, szwadronu kawalerii i eskadry lotniczej.

Obozy letnie hufców szkolnych miały na celu uzupełnić praktyczne wyszkolenie w zakresie drużyny.

W połowie lat trzydziestych hufce szkolne pw podzielono na trzy stopnie:

- I. uczniowie klas trzecich gimnazjów (i równorzędnych),
- II. uczniowie klas czwartych gimnazjów (i równorzędnych),
- III. uczniowie klas pierwszych i drugich liceum (i równorzędnych).

W 1937 roku wprowadzono nowe programy pw dla hufców III stopnia. Związane było to z tworzeniem oddziałów Obrony Narodowej i koniecznością zintensyfikowania szkolenia starszych przedpoborowych.

Programy pw młodzieży szkół niższych zawodowych i rzemieślniczych (nie posiadających uprawnień szkół średnich) różniły się w niewielkim stopniu od programów pw młodzieży szkół średnich i seminariów nauczycielskich, szkół zawodowych i innych z uprawnieniami szkół średnich. Różnice wynikały przede wszystkim z celów jakimi było dla hufców szkół średnich – przygotowanie szkolonych do służby wojskowej jako przyszłych kandydatów na oficerów rezerwy i zawodowych a młodzieży szkół niższych jako kandydatów na podoficerów ewentualnie oficerów czasu wojny.

W szkołach średnich wychowanie fizyczne prowadzono w ramach zajęć obowiązkowych; w szkołach niższych i zawodowych wychowanie fizyczne było ważnym elementem szkolenia wojskowego. W czasie zajęć pw prowadzono ćwiczenia sportowe, rozgrywano zawody i turnieje.

Podczas zgrupowań oddziałów pw prowadzono kilkudniowe ćwiczenia wojskowe, często z udziałem jednostek Wojska Polskiego. Najlepsi mogli liczyć na wyróżnienia i nagrody oraz pochwały w rozkazach dowódców.

Pod koniec każdego roku szkoleniowego oceniano poziom wyszkolenia każdego uczestnika hufców szkolnych pw oraz wydawano zaświadczenia o uzyskaniu określonych stopni przysposobienia wojskowego.

Każdy uczestnik zajęć z pw otrzymywał „*Książeczkę wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*”, która odzwierciedlała przebieg szkolenia i jego poziom. Do książeczki wpisywano dane personalne, przynależność do obwodu pw i Powiatowej Komendy Uzupełnień (P.K.U), pełnionych funkcjach, odbytych szko-

leniach i kursach, ćwiczeniach i marszach ponad 25 i 30 km, obozach, strzelaniach, zawodach sportowych. Ponadto książeczka zawierała informacje o stanie zdrowia szkolonego, posiadanie uprawnień do prowadzenia pojazdów mechanicznych, umiejętności jazdy konnej, jazdy na nartach, szermierki, pływania, wiosłowania, fotografowania i radiotelegrafowania.

Osobom, które uzyskały I stopień pw oraz miały opinię zdyscyplinowanych i osiągały dobre wyniki w szkoleniu, przysługiwało pierwszeństwo podczas naboru do szkół podoficerskich. Zezwalano im na przepustki już w okresie rekruckim, byli zwalniani z ciężkich prac, a w toku służby udzielano im urlopów okolicznościowych w celu wzięcia udziału w świętach pw w macierzystym rejonie przysposobienia wojskowego.

Żołnierzom posiadającym II stopień pw skracano służbę wojskową o trzy miesiące.

Ważnym elementem szkolenia w ramach pw były obozy letnie. Organizowano je w celu podniesienia sprawności fizycznej uczestników, wyszkolenia instruktorów i ich pomocników organizujących wychowanie fizyczne i pw.

W 1928 roku zorganizowano 21 grup obozowych, składających się z 55 obozów PW i 23 obozów wychowania fizycznego. Wzięło w nim udział 8 tysięcy młodzieży szkolnej, członków stowarzyszeń i organizacji oraz nauczycieli.

W latach trzydziestych obozy pw służyły nie tylko szkoleniu, ale także wypoczynkowi młodzieży. Lokowano je w górach, nad morzem, w lasach i nad jeziorami, co podnosiło atrakcyjność udziału w szkoleniu i umożliwiło wypoczynek. Czas trwania obozów wynosił pięć tygodni, rozpoczynały się one najczęściej w pierwszej połowie lipca, po zakończeniu roku szkolnego.¹¹

Od momentu pojawienia się pw w szkołach trwała dyskusja nad wprowadzeniem tych zajęć jako obowiązkowych. Do wybuchu wojny decyzja o wprowadzeniu zajęć z pw zależała od poszczególnych szkół, gdyż zajęcia z pw traktowano jako zajęcia ponadprogramowe. Pomimo to liczba uczniów uczestniczących w tych zajęciach była znacząca. W 1928 roku w zajęciach brało udział około 60 tysięcy uczniów a w latach trzydziestych – ponad 200 tysięcy.¹²

Nie wdając się w oceny szczegółowe, można śmiało stwierdzić, że pw młodzieży szkolnej, realizowane w dwudziestoleci międzywojennym miało istotny wpływ na poziom wyszkolenia i patriotyzmu żołnierza polskiego w wojnie obronnej 1939 r. oraz podczas działań w II wojnie światowej.

W następnych opracowaniach przedstawimy pw młodzieży akademickiej, młodzieży pozaszkolnej, rezerwistów i kobiet.

---

¹¹ P. Rozwadowski: op. cit., s. 108-111

¹² Ibidem s. 106-107